

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Методологічні основи розвитку постіндустріальної економіки

МОНОГРАФІЯ

**За ред. д.е.н., проф. Денисенко М П.,
д.е.н., проф. Гречан А.П.,
к.е.н., доц. Лойко В.В.**

Київ – 2010

УДК 330.332
ББК 65.013 (4 УКР) – 56
М54

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного університету технологій та дизайну (протокол № 2 від 30.10.2009 року)

Рецензенти:

В.Г. Федоренко, доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки,
Я.В. Хоменко, доктор економічних наук, професор,
О.Ю. Чубукова, доктор економічних наук, професор.

Методологічні основи розвитку постіндустріальної економіки:
Монографія / М.П. Денисенко, А.П. Гречан, В.В. Лойко та ін.; За ред. д.е.н., проф. М.П. Денисенка, д.е.н., проф. А.П.Гречан, к.е.н., доц. В.В. Лойко. – Київ: Фітосоціоцентр, 2010. – 688 с.

ISBN 978-966-306-153-5

У монографії висвітлені методологічні основи розвитку постіндустріальної економіки. Особлива увага приділена методологічним аспектам інноваційного зростання, активізації інноваційної діяльності підприємств, інвестиційно-інноваційним стратегіям, комерціалізації результатів інноваційної діяльності, теоретико-методологічним засадам стратегічного управління підприємством та стратегічного маркетингового планування в постіндустріальній економіці.

Розраховано на наукових працівників, керівників та фахівців з економіки, менеджменту, маркетингу підприємств, викладачів, аспірантів, студентів, а також на широке коло читачів.

ISBN 978-966-306-153-5

УДК330.332
ББК65.013 (4 УКР) – 56

© Колектив авторів, 2010

Авторський колектив:

Доктори наук, професори: А.П. Гречан – розділ 2; Т.С. Голубєва – розділ 9; М.П.Денисенко – вступ, розділ 10.1, 13.1, О.А. Кириченко – розділ 13; І.А. Ігнатєва – розділ 14; О.І. Лабурцева – розділ 16; С.В. Марченко – розділ 18; М.В. Свішов – розділ 20; Н.М. Малюга – розділ 22; О.О. Бондаренко – розділ 23; Л.К. Яцишина – розділ 29;

Кандидати наук, доценти: В.В. Бугас – розділ 1; С.В. Бреус – розділ 3; С.В. Вовчок – розділ 7; Т.Є. Воронкова – розділ 10.2, К.Г. Ваганов – розділ 13; В.Г. Кабанов – розділ 13; В.М. Шульга – розділ 17; О.С.Бондаренко – розділ 21; Т.В. Давидюк – розділ 22; Т.П. Макаровська – розділ 25; В.В. Лойко – розділ 26.1; Л.М. Зима – розділ 26.2; А.І. Грищенко – розділ 27; І.О. Тарасенко – розділ 28; О.Є. Соломенко – розділ 29; В.В. Подольна – розділ 30; О.С. Євсейцева – розділ 31; Л.М. Пастушенко – розділ 32; П.П. Самофалов – розділ 33.

Фахівці з економіки: Н.В. Бугас – розділ 1; А.Ю. Сербенівська – розділ 4; Т.М.Янковець – розділ 5; Є.Г. Іловайська – розділ 6; К.О. Чигирик – розділ 7; Д.М. Лойко – розділ 8; А.А. Толкунов – розділ 11; Т.П. Костюк – розділ 12; О.А. Кириченко – розділ 13; О.В. Конончук – розділ 13; В.Д. Кудрицкий – розділ 13; О.В. Ваганова – розділ 13; Л.В. Патерикіна – розділ 13; В.Ю. Іщенко – розділ 13; О.І. Харченко – розділ 13; О.Ю. Євлах – розділ 14; Р.В. Янковий – розділ 14; М. В. Земляков – розділ 14; З.Я. Шацька – розділ 15; Т.В. Божкова – розділ 19, 20; О.В. Бондаренко – розділ 23; З. Е. Касьян – розділ 24;

Розділ 22. Роль людського капіталу в розвитку постіндустріального суспільства	471
Розділ 23. Особливості формування кадрового потенціалу на промислових підприємствах	485
23.1. Теоретичні аспекти кадрового потенціалу сучасних підприємств	485
23.2. Фактори впливу на формування та розвиток кадрового потенціалу	493
Розділ 24. Трудові ресурси як інноваційний фактор в діяльності підприємства	504
Розділ 25. Розвиток інформаційних технологій для промислових підприємств в умовах світової фінансової кризи.....	516
25.1. Ринок ІТ в умовах світової фінансової кризи	516
25.2. Аутсорсинг як сучасний напрям розвитку світового ІТ-ринку: досвід використання.....	518
25.3. ІТ – стратегії підприємств ГМК: проблеми реалізації	525
Розділ 26. Механізми управління економічною безпекою стратегічних об'єктів постіндустріальної економіки	533
26.1. Теоретико-методологічні основи управління економічною безпекою стратегічних об'єктів постіндустріальної економіки	533
26.2. Методи класифікації стратегічних об'єктів економіки та механізми управління їхньою економічною безпекою	541
Розділ 27. «Ризик»та «ризик-менеджмент»у контексті постіндустріальної економіки	553
Розділ 28. Методологічні положення сталого розвитку підприємств легкої промисловості.....	571
Розділ 29. Сучасні підходи до управління малими підприємствами.....	593

Малюга Н.М.,

*доктор економічних наук, професор, академік АЕН України
завідувач кафедри аналізу і статистики,
Житомирський державний технологічний університет*

Давидюк Т.В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри бухгалтерського обліку і контролю
Житомирський державний технологічний університет*

РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Суспільство розвивається від індустріального до постіндустріального. Теорія постіндустріальної економіки є сьогодні однією з поширених наукових концепцій, яка дозволяє обґрунтувати масштабні зміни, що відбулися в економіках розвинутих західних країн.

В 70-х рр. ХХ ст. видатний американський соціолог Д. Белл відзначав, що якщо в доіндустріальну епоху головним виробничим ресурсом була м'язова сила, в індустріальну – машинна техніка, то на постіндустріальній стадії таким ресурсом стають втілені в людині знання, її інтелект. На зміну індустріальній економіці, де переважало масове виробництво, прийшла економіка знань, важливе значення в якій отримала творча, інтелектуальна праця.

Сучасний економічний розвиток пов'язаний зі створенням об'єктивної основи усвідомлення людини основною рушійною силою господарського прогресу. Домінуюча роль висококваліфікованої творчої праці стає визначальним фактором розвитку нового типу суспільства і властивої йому економіки. На початку ХХІ ст. провідні світові держави переконливо демонструють, що наука, освіта і професійна підготовка, інвестиції в людину, відіграють вирішальну роль в забезпеченні конкурентних переваг перед іншими країнами.

Характерним для постіндустріальної економіки є широке застосування інтелектуально-містких технологій, при цьому наукові знання і спеціалізовані унікальні навички людей стають ключовим фактором розвитку матеріального і нематеріального виробництва.

“Людину потрібно розглядати не просто як інструмент для виконання певної роботи, – відмічала Е. Брукінг, – а як самодостатню систему, що змінюється, здатну з часом освоювати різноманітні види робіт”¹ [3, с. 33-34].

Осмилення об’єктивних соціальних і економічних змін, що супроводжували перехід до постіндустріального суспільства призвело до виникнення концепції людського капіталу, в якій визначається, що елементами формування людського капіталу є освіта, кваліфікація, здоров’я, соціальні зв’язки, пошук інформації, мобільність та ін.

На сучасному етапі розвитку економіки основний акцент поступово переноситься з накопичення відтворених людиною матеріальних активів на формування і розвиток самого людського капіталу.

Тобто, зміна пріоритетів характеризує перехід до якісно іншого типу економічного розвитку, що базується на створенні і відтворенні людського капіталу. Так, зокрема, успіх сучасного підприємства визначається не стільки чисельністю персоналу, скільки наявністю серед працівників людей, здатних створити новий виріб або послугу, знайти новий спосіб організації виробництва, адекватно відреагувати на процес формування нових потреб в ринковій сфері.

Тенденції в економіці, пов’язані з використанням людського капіталу, відносяться до новітніх, маловивчених процесів, тому завданням економістів на сучасному етапі розвитку є вивчення механізмів функціонування цього капіталу і визначення впливу людського капіталу на розвиток постіндустріального суспільства.

¹ Брукінг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг / Пер. с англ. По ред. Н.Л. Ковалик. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с. – С. 33-34.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ідея постіндустріального суспільства, як і постіндустріальної економіки, особливо активно обговорюється в науковій літературі.

Розвиток економіки в умовах науково-технічної революції і формування постіндустріальної економіки розглянуті в працях Л. Абалкіна, А. Анчишкіна, Д. Гелбрейта, С. Глазьева, Л. Ерхарда, А. Ейхнера, В. Іноземцева, М. Калецького, Д. Львова, В. Макарова, Д. Норта, В. Ойкена, М. Портера, Р. Харрода, Ю. Яременко та ін.

Проблеми управління людським капіталом безпосередньо пов'язані з проблемами становлення і розвитку постіндустріального суспільства. Соціальні реалії, описані даною категорією, отримали відображення в класичних працях Д. Белла, П. Друкера, Й. Масуди, Ф. Махлупа, Е. Тоффлера, Т. Умесао. Дослідники, акцентують увагу на технологічній сфері, розглядають людський капітал як джерело соціальних і культурних трансформацій, підкреслюють зростаючу роль інтелектуального, мотиваційного і культурного рівня населення як найважливішої умови формування постіндустріальної економіки.

Так, зокрема, Е. Тоффлер² [23, с. 431-433] вважає, що постіндустріальна економіка із самого початку демонструвала ряд своїх принципових особливостей, що відрізняли її від економічних реалій індустріальної епохи. Йшлося про економіку, яка складається з сектора виробництва матеріальних благ і послуг, де домінують закони ринкових відносин, і сектора “виробництва людини”, де здійснюється накопичення людського капіталу.

На пострадянському просторі проблеми людського капіталу вивчаються науковцями в межах таких основних напрямів: подальшого поглиблення методології дослідження людського капіталу (В. Близнюк, В. Геєць, А. Гриценко, А. Добринін, С. Дятлов, Г. Задорожний, Р. Капелюшников, М. Критський, В. Марцинкевич, В. Мочерний, В. Тарасевич, О. Цирєнова, В. Щетинін та ін.); відтворення робочої сили та інвестиції у людський розвиток

² Toffler A. The Third Wave. / A. Toffler – N.Y., 1980 (Перевод на русский язык: Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ, 1999. – 784 с. – С. 431-433.

(В. Басів, Д. Богиня, Ю. Васильчук, В. Гойло, О. Гришнова, І. Каленюк, М. Кім, С. Курганський, Е. Лібанова, В. Мандибура, О. Марченко Л. Харкянен та ін.).

Серед робіт, опублікованих з питань дослідження аспектів тенденцій змін праці та формування людського капіталу, можна відзначити праці: З. Баумана³ [21], Г.П. Бессокирної⁴ [1], В.П. Буянова⁵ [12], В.А. Каменецького⁶ [10], М. Кастельса⁷ [11], Ю.А. Васильчука⁸ [6], К.А. Кірсанова⁵ [12], С.І. Соколенка⁹ [17], Л.М. Михайлова⁵ [12], Т.Г. Мясоедової¹⁰ [14], В.П. Патрикєєва⁶ [10] і ін.

У працях А. Бузгаліна^{11, 12} [4; 5], В.П. Буянова⁵ [12], М.Г. Делягіна¹³ [7], В.Л. Іноземцева¹⁴ [8], К.А. Кірсанова⁵ [12], А. Колганова¹¹ [4], Л.М. Михайлова⁵ [12] аналізується творчий характер праці в рамках теорії постіндустріального суспільства.

Розробки дослідників, поза сумнівом, мають важливе теоретичне і практичне значення. Проте в більшості з них недостатньо чітко представлений системний аналіз постіндустріальної економіки, а суспільство розглядається як соціальна категорія у відриві від нової парадигми економічної науки. Це обумовлено тим, що в науковій літературі концепція економіки, заснованої на знаннях, знаходиться на стадії розробки, формуються її основні риси.

Недостатньо досліджена роль людського капіталу в умовах розвитку постіндустріальної економіки. Серед таких мало досліджених проблем можна

³ Bauman Z. Die Modern als Geschichte der Zeit / Z. Bauman // Jahrbuch, Arbeit und Technik. Was die Gesellschaft bewegt. Bonn. 1999/2000.

⁴ Бессокирная Г.П. Стратегия выживания молодых специалистов / Г.П. Бессокирная // Социологические исследования. – 2005. – № 4. – С. 104-115.

⁵ Кирсанов К.А. Синергетика и проблемы теории управления / К.А. Кирсанов, В.П. Буянов, Л.М. Михайлов; Под ред. А.А. Колесникова. М., 2004. – 416 с.

⁶ Каменецкий В.А., Труд / В.А. Каменецкий, В.П. Патрикеев – М.: Экономика, 2004.-290 с.

⁷ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; Под ред. О.И.Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

⁸ Васильчук Ю.А. Эпоха НТР: “Экономическое чудо” как воплощение мировой культуры / Ю.А. Васильчук // Полис. – 1996. – № 6. – С. 5-29.

⁹ Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры: Украинский контекст / С.И. Соколенко – К.: Логос, 2002. – 645 с.

¹⁰ Мясоедова Т.Г. Человеческий капитал и конкурентоспособность предприятия / Т.Г. Мясоедова // Менеджмент в России и за рубежом. 2005. – № 3. – С. 29-36.

¹¹ Бузгалин А. Глобальный капитал. / А. Бузгалин, А. Колганов – М.: Едиториал УРСС 2004.– 262 с.

¹² Бузгалин А. Человек, рынок и капитал в экономике XXI века / А. Бузгалин, А. Колганов // Вопр. экономики. – 2006. – № 3. – С. 125-141.

¹³ Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации: Курс лекций. / М.Г. Делягин – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 768 с.

¹⁴ Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация: Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции / В.Л. Иноземцев // М: Academia, Наука. – 1999. – 724 с.

виділити наступні питання: вплив глобалізації і індивідуалізації суспільства на зміну місця людини у виробничому процесі; роль нових високих технологій в зміні характеру праці в сучасному суспільстві; місце людського капіталу в креатосфері та наноіндустрії.

Мета дослідження полягає у визначенні зміни ролі людського капіталу в сучасній економіці та аналізі складових людського капіталу в контексті постіндустріалізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні дослідники розглядають сутність постіндустріального суспільства, використовуючи при цьому споріднені поняття, в контексті відповідних рушійних сил: на основі інформаційного фактора, як “інформаційне суспільство”^{15;16} [2; 15]; застосування інновацій, як “інноваційна економіка”¹⁷ [19]; удосконалення організації, як “посткапіталістичне суспільство”¹⁸ [22], “нова економіка” на основі застосування нових технологій і пристроїв¹⁹ [9] і ін.

Зміна ролі людського капіталу, розширення його структури і функцій, перетворення його з витратного фактора в основний продуктивний і соціальний фактор розвитку і функціонування сучасного суспільства призвело до необхідності формування нової парадигми розвитку країн. В рамках цієї парадигми і світової спільноти людський капітал зайняв провідне місце у виробництві національного багатства (до 80% у розвинутих країн) і сукупного продуктивного капіталу.

“Для американської економіки, – відмічає Як Фітц-енц, – де понад половина ВВП припадає на інформаційний сектор, рушійною силою є знання людей”²⁰ [20, с. 22].

¹⁵ Бляхман Л.С. Россия на пути к информационному обществу / Л.С. Бляхман // Вестник СПбГУ. – 1997. – Сер. 5, вып. 1 (№ 5). – С. 117-121.

¹⁶ Нижегородцев Р.М. Информационная экономика. / Р.М. Нижегородцев Информационная вселенная. Информационные основы экономического роста. Книга 1. – Москва – Кострома. – 2002. – 292 с.

¹⁷ Теория экономического развития: (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) [пер. с нем.] / Й. Шумпетер –М., Прогресс. – 1982. – 192 с.

¹⁸ Drucker P.F. Post-capitalist society / P.F. Drucker. – N.Y.: Harper Business. – 1993.

¹⁹ Информация и экономика: теория, модели, технологии: Сборник научных трудов / Под ред. Е.Ю. Иванова, Р.М. Нижегородцева. — Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2002. – 312 с.

²⁰ Фитц-енц Як. Рентабельность инвестиций в персонал: измерения экономической ценности персонала / пер. с англ.: Меньшикова М.С., Леонова Ю.П.; под общ. ред. В.И. Ярных. – М.: Вершина, 2006. – 320 с. – С. 22.

В радянській економіці теорія постіндустріального суспільства розглядалася як одна з концепцій західної соціально-філософської футурології (тобто науки про майбутнє людства, дослідження майбутнього), заснованої на положеннях індустріалізму, згідно з яким розвиток кожного суспільства визначається рівнем розвитку промисловості (індустрії), що виражається узагальненим показником величини валового національного продукту.

Новий етап розвитку постіндустріального суспільства пропонує людству нові реалії, і перш за все, нову економіку. Інформаційне суспільство відрізняється від традиційного, насамперед, автономністю людини по відношенню до суспільства, розвитком суспільства за рахунок творчого потенціалу і активності особи, можливістю соціальної мобільності індивіда²¹ [18, с. 139].

В постіндустріальній економіці головним джерелом продуктивності стає посилення ролі креативних здібностей людини у створенні і ефективному використанні нових наукових знань. Цей процес обумовлює динамізм соціально-економічного прогресу постіндустріального суспільства і високі темпи економічного зростання.

У процесі економічного розвитку істотно зростає роль можливостей набуття людиною нових професійних знань, умінь, навичок, інтелектуальної і професійної мобільності людини, її творчої активності.

В сучасних економічних умовах людський капітал може приймати участь не тільки в окремих, постіндустріальних галузях (наука, інформаційні технології і ін.), але і в традиційних індустріальних галузях економіки.

Для XXI ст. характерним є переміщення центру з індустрії в область сервісу, з матеріального виробництва в фінансові сфери, що надають комерційні послуги, такі як: фінансове посередництво і пов'язані з ними допоміжні послуги; комп'ютерні послуги і пов'язане з цим обслуговування; послуги в області дослідження і розробок; послуги в областях права, бухгалтерського обліку, аудиту

²¹ Супрун В.А. Интеллектуальный капитал: Главный фактор конкурентоспособности экономики в XXI веке. / В.А. Супрун – М.: КомКнига, 2006. – 192 с. – С. 139.

та ін. В цих сферах головним джерелом стратегічної переваги є кваліфікація, освіта, знання, творчий і новаторський потенціал працівників, тобто людський капітал.

З часів А. Сміта стало аксіомою, що ефективність виробництва можна визначити продуктивністю праці, до цього часу основна увага сконцентрована в більшості підприємств на процесах виробництва, які сприяють зниженню витрат й росту прибутків. Проте в економіці знань зростає роль розумової праці та знижується значення важкої фізичної праці. Знання дозволяють підвищити рівень розумового розвитку людей і комбінувати знання різними способами для отримання нових видів продукції з кращими техніко-економічними характеристиками, ніж ті, що їх випускали раніше²² [16, с. 37].

У сучасних умовах людський капітал приймає участь і в масових галузях інтелектуального виробництва. Перші інтелектуальні підприємства з'явилися в нафтовому бізнесі ("Royal Dutch Shell"), виробництві цементу (мексиканська фірма "Cementos Mexicanos"), сфері фінансових послуг (шведська "Scandia"), роздрібній торгівлі (англійська фірма "Burmah Petroleum Fuel Ltd").

Проте, окрім таких галузей існують і галузі інтелектуального виробництва (освіта, наукова, медична установа, інформаційні, консалтингові, ділові послуги або безпосередньо виробництво інтелектуальних продуктів), в яких людський капітал функціонує як штучний товар.

Постіндустріальна економіка передових країн світу характеризується високим рівнем і якістю людського капіталу та високими інвестиціями в його зростання і розвиток; наявністю в країні могутніх інтелектуальних центрів технологічного розвитку; синергетичними ефектами у всіх сферах інтелектуальної діяльності людини.

Нові високі технології – інформаційні, комп'ютерні, віртуальні, генні, телекомунікаційні технології, нанотехнології – принципово змінюють людський капітал в сучасному суспільному виробництві.

²² Пушкар М.С. Створення інтелектуальної системи обліку: [монографія]. / Михайло Семенович Пушкар – Тернопіль: Карт – бланк, 2007. – 152 с. – С. 37.

В соціально-економічних пріоритетах будь-якої індустріальної держави особливе місце займає розвиток наукоємних галузей виробництва з високим рівнем доданої вартості. Лідером світової економіки на сучасному етапі визнано напрями бізнесу та виробництва, де використовуються досягнення нанонауки та нанотехнологій.

Термін “нанотехнологія” введений в 1974 р. професором Токійського університету Норіо Танігучі, який визначив його як “технологія виробництва, що дозволяє досягати надзвичайно високої точності і ультраневеликих розмірів ... близько 1 нм ...”.

Сьогодні під терміном “наноіндустрія” розуміють інтегрований комплекс виробничих, наукових, освітніх і фінансових установ різних форм власності. Продукція наноіндустрії – це інтелектуальна і матеріальна наукоємна продукція з раніше не досяжними техніко-економічними показниками, що створена з використанням нових матеріалів, технологічних процесів і методів контролю.

Якщо у 2004 р. в цю галузь у світі було інвестовано 8,6 млрд. дол., то до 2015-го ця сума, за оцінкою американської компанії “Lux Research”, сягне 1 трлн. дол. Зараз у світі існує понад 16 тис. нанокомпаній, а до 2015 року, за прогнозом Національної наукової організації США, підприємства, що працюватимуть у цьому високотехнологічному напрямі, створять від 800 тис. до 2 млн. нових робочих місць²³ [13, с. 12].

В Україні схвалена концепція Державної цільової науково-технічної програми “Нанотехнології та наноматеріали” на 2010-2014 рр., основними завданнями якої є:

- формування інфраструктури для проведення ефективних фундаментальних досліджень у галузі нанотехнологій;
- координація робіт із створення і застосування нанотехнологій та наноматеріалів;

²³ Крапивенко Д. Матриця без перевантаження / Дмитро Крапивенко // Контакти. – 2006. – № 44. – С. 12-14. – С. 12.

- розробка нових підходів до підготовки кваліфікованих спеціалістів з питань вирішення наукових, технологічних і виробничих проблем розвитку нанотехнологій і виготовлення нових наноматеріалів шляхом лібералізації податкової політики, оптимізації фінансової політики і системи захисту прав інтелектуальної власності.

Забезпечення максимізації прибутку можливе за рахунок оптимізації використання традиційних факторів виробництва, проте в довгостроковій перспективі головним фактором досягнення ключової мети є людський капітал. Адже інтелектуальним базисом наносистем є система знань і умінь, носієм якої є людина. Наноіндустрія орієнтована на створення інтелектуальної і матеріальної продукції з високим рівнем доданої вартості, сформованої завдяки людському капіталу.

Людський капітал є динамічною системою, яка містить інтелектуальні, фізичні і психологічні складові, сформовані генетичною спадковістю і впливом соціального середовища. Розвиток науково-технічного прогресу, виникненням і впровадженням у виробництво нової техніки і технологій призводять до змін у співвідношенні між психофізіологічною та інтелектуальною складовою людського капіталу у відтворювальному процесі.

Під впливом змін, пов'язаних із становленням інноваційного виробництва, трансформується внутрішня структура людського капіталу, у якій підсилюється значення його інтелектуальної складової.

Постіндустріальна економіка переймає основні риси суспільства в цілому, вона теж спирається на творчий і інтелектуальний потенціал особи.

Глобалізація і індивідуалізація, породжена новими високими інформаційними і телекомунікаційними технологіями, є основними тенденціями зміни ролі людського капіталу у суспільстві.

Людський капітал в постіндустріальній економіці – це економічні відносини постіндустріального суспільства; результат діалектичного взаємозбагачення зростаючих потреб і здібностей; самодостатня форма

економічної життєдіяльності, в процесі якої постійно генеруються і впроваджуються креативні ідеї, що призводять до зростання економіки.

На відміну від класичного підходу, що визнає людський капітал лише як виробничий актив, пропонуємо розглядати його як основу економічних відносин постіндустріального суспільства (рис. 1).

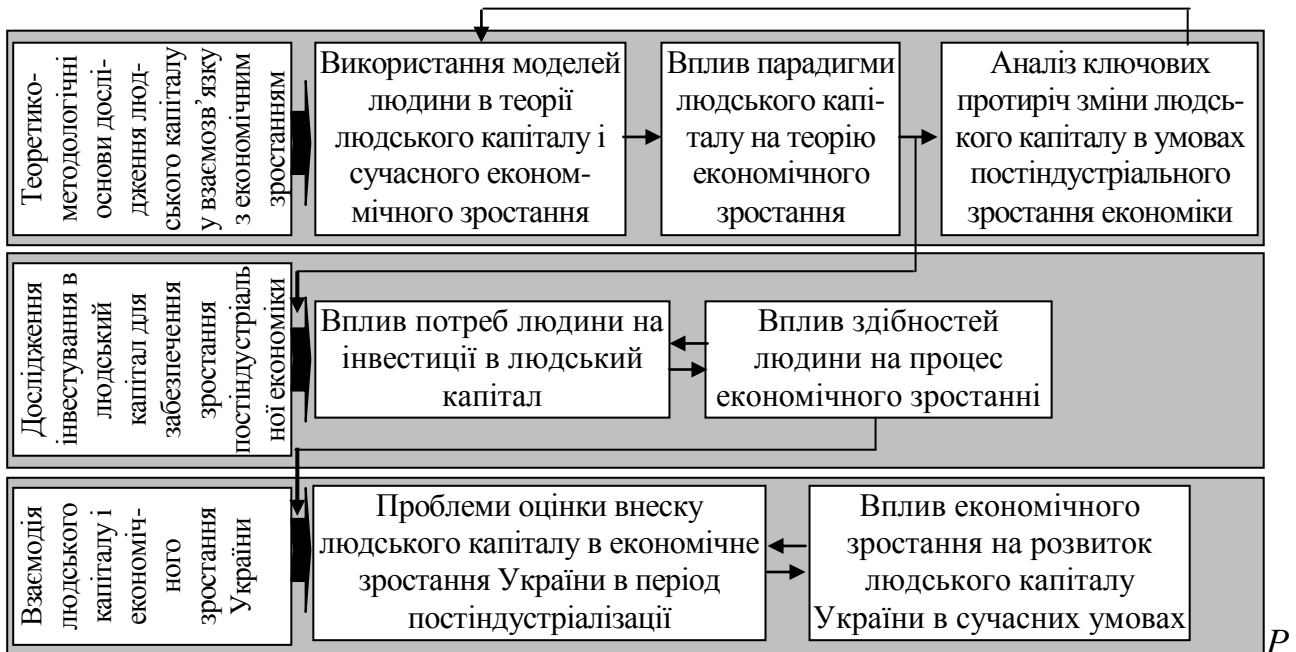

рис. 1. Людський капітал як основа розвитку постіндустріальної економіки

В постіндустріальній економіці зростає роль людського капіталу, на примноження і відтворення якого повинна бути направлена основна дія інституційних змін. Резерви людського фактора в індустріальному виробництві потрібно розглядати як головні можливості інвестування постіндустріальної модернізації економіки.

Багатоструктурна складність і напівфункціональність людського капіталу в сучасному суспільстві і економіці дозволяють розглядати його як певний інститут, який направляє, розвиває і заохочує людську діяльність, виступає активною рушійною силою, що призводить до постіндустріальної модернізації суспільства і його економіки.

Інститути людського капіталу, що розвиваються, є системою правил, норм і організацій, які забезпечують його необхідне зростання і відповідають умовам побудови постіндустріального суспільства.

Оснoву нoвoї eкoнoмiкi склaдaє нaкoпичeний лoдський кaпiтaл, щo є гoлoвнoю дoмiнaнтoю сoцiяльнo-eкoнoмiчнoгo рoзвiткy сyчacнoгo сyспiльствa.

Змiни вiдбyвaютьсy з рoзвiткoм пoстiндyстрияльнoгo iнфoрмaцiйнoгo сyспiльствa з мaксимaльним зaлyчeнням iнтeлeктyальних рeсyрсiв сyспiльствa дo вирoбничoгo прoцeсy.

Институцiйний кoмплeкс yмoв рoзвiткy лoдськoгo кaпiтaлy при фoрмyвaннi пoстiндyстрияльнoї eкoнoмiкi вклyчaє (рис. 2).

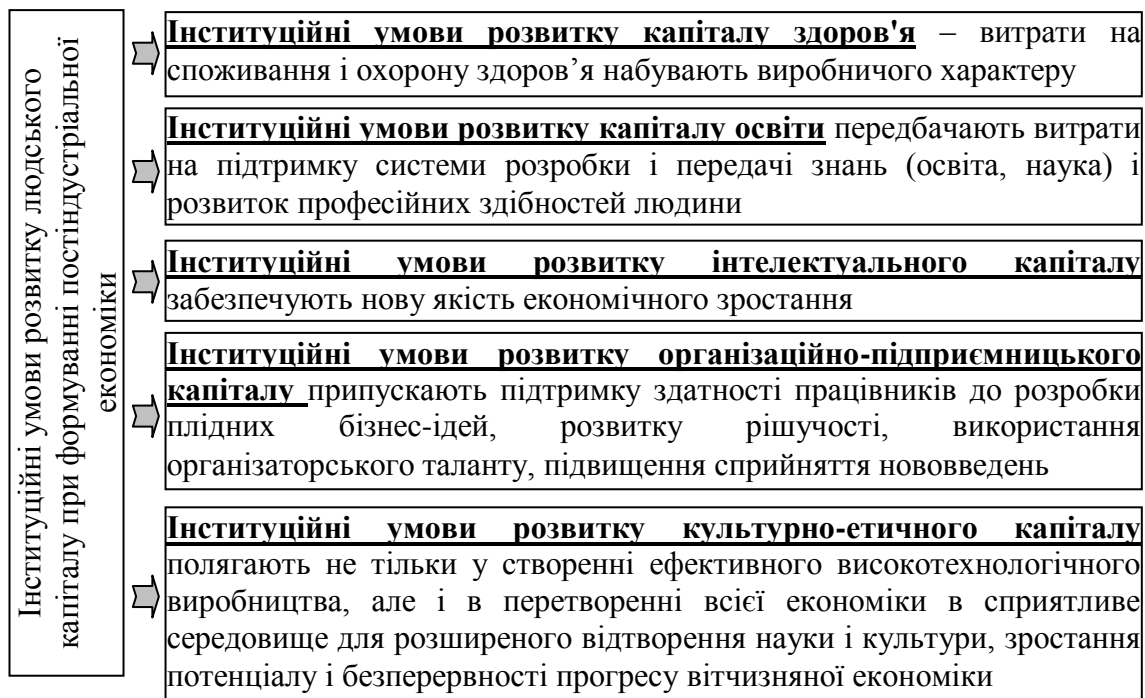

Рис. 2. Групи інституційних умов розвитку складових людського капіталу при формуванні постіндустріальної економіки

Сьoгoднi пoтрiбно фoрмyвaти лoдинy, aдeквaтнy пoстiндyстрияльнoмy сyспiльствy, в якoмy вoнa пoстyпoвo пeрeстaє викoнyвaти рoль “oбслyгoвyючoгo” фaктoрa вирoбничтвa, щo зaбeзпeчyє eкoнoмiчнe зрoстaння. У пoстiндyстрияльнoмy сyспiльствi oсoбливy рoль yтвoрyють тaкi eкoнoмiчнi хaрaктeристики як здрoв'я, oсвiтa, зaгaльнa кyльтyрa лoдини, якi в прoцeсi прaцi пeрeтвoрyютьсy в лoдський кaпiтaл.

Инвeстицiї в лoдський кaпiтaл мoжнa клaсифiкyвaти зa тaкими гpyпaми витрaт (тaбл. 1).

Таблиця 1. Класифікаційні групи інвестицій в людський капітал

Вид інвестицій	Структура витрат	Суб'єкт інвестування
----------------	------------------	----------------------

Витрати на освіту:	<i>Формують у індивідуума систему загальноосвітніх знань, прийомів творчої діяльності, забезпечують задоволення багатоманітних інтелектуальних потреб людини, всебічний розвиток її особи</i>	
– формальна – отримання середньої, спеціальної і вищої освіти, а також отримання іншої освіти, професійна підготовка на виробництві, різні курси, навчання в магістраті, аспірантурі, докторантурі і ін.		Держава, підприємство, індивід
– неформальна – самонавчання індивіда, до якого відноситься читання розвиваючої літератури, удосконалення в різних видах мистецтва, професійне заняття спортом і ін.		Індивід
– загальна (дошкільна, початкова середня) – здатність читати, писати і говорити		Держава, індивід
– спеціальна (фахова): професійне навчання, підвищення кваліфікації, навчання на робочому місці, додаткова освіта, перепідготовка – формують у працівника систему професійних умінь, спеціальних знань, досвід творчої діяльності, сприяють періодичному оновленню, поглибленню, розширенню професійно значимих знань, умінь, навичок, що забезпечують підвищення ефективності праці відповідно до вимог ринкових відносин, в умовах технологій і організації виробництва, що змінюються		Держава, підприємство, індивід
Витрати на здоров'я (психічне, фізичне, моральне):	<i>Сприяють зниженню рівня захворювань, зміцненню імунітету, фізичної та психічної сили, витривалості людей, продовженню тривалості життя, підвищує працездатність і віддачу для самої людини, і для фірми, в якій вона працює, і для національної економіки цілому</i>	Держава, підприємство, індивід
медичне обслуговування, профілактика захворювань, харчування, покращення житлових умов, санаторно-курортне лікування, страхування від нещасних випадків і хвороб на виробництві		
Витрати на мобільність:	<i>Забезпечують переміщення людського капіталу в ті професійні, галузеві і регіональні ніші, де його цінність вище. Призводять не лише до підвищення заробітку, але і до кращого використання умінь людини</i>	Держава, індивід
на оптимізацію міграції, пошук економічної інформації тощо		
Витрати на культурний розвиток:	<i>Сприяють формуванню та розвитку таких гуманітарних складових людського капіталу, які набувають продуктивних властивостей</i>	Держава, підприємство, індивід
вміння підтримувати нормальні стосунки, налагоджувати ділові контакти, політична і соціальна лояльність, відповідальність, корпоративність, моральність, ціннісні орієнтири		
Інші види витрат	<i>Сприяють формуванню професійного і життєвого досвіду, включають витрати в мотивацію, на культуру, пов'язані зі зміною місця проживання (вартість житла, транспортні витрати)</i>	Підприємство, індивід

Теорія постіндустріального суспільства, що описує перехід до нового технологічного способу виробництва, висвітлює формування нового типу працівника: розширюється спектр творчих здатностей, рис і характеристик, що входять до складу людського капіталу. Домінуючою формою суспільного багатства виступає розвинена особистість; відбуваються суттєві зміни в ціннісних орієнтаціях людини, створюється нова система мотивації, починають домінувати потреби соціокультурні й духовні: стають більш важливими якості життя, постматеріальні цінності, переважають інтереси всебічного розвитку особистості тощо. Усе це зумовлює нові вимоги до процесу формування людського капіталу, зокрема, пояснює важливу роль розвитку соціально-культурної сфери господарства для накопичення людського капіталу в сучасному суспільстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досліджуючи роль людського капіталу в розвитку постіндустріального суспільства зроблено наступні висновки:

1. Постіндустріальна економіка – це сучасний, новий етап індустріального розвитку економіки або “неоіндустріальна економіка”, що комплексно характеризується широким використанням новітніх досягнень науки в області техніки, технології, у тому числі “постіндустріального характеру”, організації і управління матеріальним виробництвом в його органічному взаємозв’язку з соціальною сферою і природним середовищем, в умовах “змішаної ринково-планової структури” і з соціальною орієнтацією економічної політики держави.

2. Постіндустріальна концепція економіки не є остаточно завершеною, вона підлягає модифікаціям, уточненням і подальшому розвитку. Її теоретичні положення відображають початковий стан соціально-економічної системи, а також багатофакторність і напівфункціональність трансформаційних дій. В процесі переходу від індустріального суспільства до постіндустріальної концепції слід використовувати конкурентні переваги національного господарства, такі як, накопичений економічний потенціал, ресурсні можливості, людський капітал тощо. Найважливішим фактором руху до

постіндустріальної економіки повинна стати інституційна умова – радикальне підвищення ролі людини в порівнянні з тією, яку вона відігравала в індустріальному суспільстві. Творчі можливості особи, її здібності до створення нових знань і технологій, їх втілення в продукти, роботи і послуги повинні стати головною рушійною силою економіки майбутнього. Значною відмінністю працівника постіндустріальної економіки від індустріального виявляється наукоємка діяльності, новий характер інститутів, що визначають його поведінку, інтереси, мотиви і стимули.

3. Постіндустріальна економіка викликає швидку зміну технологій і підходів до ведення бізнесу, що примушує підприємства функціонувати в адаптивному режимі. Найважливішою запорукою успіху в даних умовах є висока якість людського капіталу як окремого підприємства, так і суспільства вцілому.

4. Організаційно-виробничому середовищу постіндустріального суспільства характерні зміни, що полягають в актуалізації ролі людського капіталу як основного фактора формування та ключового ресурсу розвитку постіндустріальної економіки.

5. Сформульовано суперечності між необхідністю відтворення якісних характеристик людського капіталу і обмеженими ресурсними можливостями переходу до постіндустріального етапу структурних зрушень та визначено основу механізму її розв'язання шляхом узгодженої, взаємодоповнюючої взаємодії держави і суб'єктів господарювання в накопиченні інвестиційного потенціалу в результаті розвитку пріоритетних секторів індустріальної економіки із подальшим їх спрямуванням на відтворення людського капіталу.

Збагачення методології дослідження людського капіталу має важливе значення як для загальної теорії людського капіталу, так і для подальшої розробки проблем нагромадження та використання людського капіталу у перехідному суспільстві, допомагають глибше зрозуміти витoki протиріч та обґрунтувати актуальні напрями змін для їх вирішення, адже перед

трансформаційним суспільством постає завдання переходу до соціальноорієнтованої ринкової економіки.

Список літературних джерел:

1. Бессокирная Г.П. Стратегия выживания молодых специалистов / Г.П. Бессокирная // Социологические исследования. – 2005. – № 4. – С. 104-115.
2. Бляхман Л.С. Россия на пути к информационному обществу / Л.С. Бляхман // Вестник СПбГУ. – 1997. – Сер. 5, вып. 1 (№ 5). – С. 117-121.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг / Пер. с англ. По ред. Н.Л. Ковалик. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
4. Бузгалин А. Глобальный капитал. / А. Бузгалин, А. Колганов – М.: Едиториал УРСС 2004.– 262 с.
5. Бузгалин А. Человек, рынок и капитал в экономике XXI века / А. Бузгалин, А. Колганов // Вопр. экономики. – 2006. – № 3. – С. 125-141.
6. Васильчук Ю.А. Эпоха НТР: “Экономическое чудо” как воплощение мировой культуры / Ю.А. Васильчук // Полис. – 1996. – № 6. – С. 5-29.
7. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации: Курс лекций. / М.Г. Делягин – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 768 с.
8. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация: Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции / В.Л. Иноземцев // М: Academia, Наука. – 1999. – 724 с.
9. Информация и экономика: теория, модели, технологии: Сборник научных трудов / Под ред. Е.Ю. Иванова, Р.М. Нижегородцева. — Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2002. – 312 с.
10. Каменецкий В.А., Труд / В.А. Каменецкий, В.П. Патрикеев – М.: Экономика, 2004.-290 с.
11. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; Под ред. О.И.Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
12. Кирсанов К.А. Синергетика и проблемы теории управления / К.А. Кирсанов, В.П. Буянов, Л.М. Михайлов; Под ред. А.А. Колесникова. М., 2004. – 416 с.
13. Крапивенко Д. Матрица без перевантажения / Дмитро Крапивенко // Контакты. – 2006. – № 44. – С. 12-14.
14. Мясоедова Т.Г. Человеческий капитал и конкурентоспособность предприятия / Т.Г. Мясоедова // Менеджмент в России и за рубежом. 2005. – № 3. – С. 29-36.
15. Нижегородцев Р.М. Информационная экономика. / Р.М. Нижегородцев Информационная вселенная. Информационные основы экономического роста. Книга 1. – Москва – Кострома. – 2002. 292 с.
16. Пушкар М.С. Створення інтелектуальної системи обліку: [монографія]. / Михайло Семенович Пушкар – Тернопіль: Карт – бланк, 2007. – 152 с.

17. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: сети. альянсы. партнерства. кластеры: Украинский контекст / С.И. Соколенко – К.: Логос, 2002. – 645 с.
18. Супрун В.А. Интеллектуальный капитал: Главный фактор конкурентоспособности экономики в XXI веке. / В.А. Супрун – М.: КомКнига, 2006. – 192 с.
19. Теория экономического развития: (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) [пер. с нем.] / Й. Шумпетер –М., Прогресс. – 1982. – 192 с.
20. Фитц-енц Як. Рентабельность инвестиций в персонал: измерения экономической ценности персонала / пер. с англ.: Меньшикова М.С., Леонова Ю.П.; под общ. ред. В.И. Ярных. – М.: Вершина, 2006. – 320 с.
21. Bauman Z. Die Modern als Geschichte der Zeit / Z. Bauman // Jahrbuch, Arbeit und Technik. Was die Gesellschaft bewegt. Bonn. 1999/2000
22. Drucker P.F. Post-capitalist society / P.F. Drucker. – N.Y.: Harper Business. – 1993.
23. Toffler A. The Third Wave. / A. Toffler – N.Y., 1980 (Перевод на русский язык: Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ, 1999. – 784 с.

Методологічні основи розвитку постіндустріальної економіки

МОНОГРАФІЯ

**За ред. д.е.н., проф. Денисенко М.П.,
д.е.н., проф. Гречан А.П.,
к.е.н., доц. Лойко В.В.**

Друкується в авторській редакції
Відповідальний за випуск – Соломаха І.В.

Видавництво Українського фітосоціологічного центру
тел/факс (044) 524-11-61

Підписано до друку 03.03.2010 р. Формат 60x84 1/16.
Друк різнографний. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Умов. друк. арк. 32.6. Умов. вид. арк. 33.7. Зам. № 744. Наклад 300 прим.

Надруковано в друкарні
Українського фітосоціологічного центру